

-1987

Etnologia concept "care desemnează știința care se ocupă cu studiul genezei structurii, dinamicii și funcțiunii formelor istorice de civilizație și cultură, din perioada primitivă până în prezent și cu prospecțiunea formelor de civilizație și cultură în viitor." (R. Vulcănescu - 1979, pag.114) a generat în contextul cercetării interdisciplinare actuale o familie de ramuri științifice înrudite, pe care le integrează într-un sistem unic.

Una dintre aceste ramuri științifice statuate a etnologiei este și etnomineralogia, disciplină de frontieră între etnologie și mineralogie, creată de etnologul francez André Georges Haudricourt (n.1911). După acest autor etnomineralogia are drept obiect "relația omului cu lumea minerală"(idem, pag.115) Deasemenea se consideră că la această interdisciplină accentul este pus "pe studiul rolului pe care îl joacă pietrele (obișnuite, semiprețioase și prețioase), metalele native (aur, argint și aramă), argilele, bitumurile, ambra, în societatea umană. Etnomineralogia se referă la conținutul acestei relații om-lumea minerală, în funcție de două mari etape istorice: cea dinaintea descoperirii focului și cea de după descoperirea focului."

O altă disciplină etnologică denumită etnogeologie, studiază civilizațiile și culturile tradiționale și populare "din perspectiva formării, succesiunii și corelației lor, prin metode stratigrafice proprii geologiei. Etnogeologii disting în cadrul unei culturi trei categorii de elemente posibile:

- substraturile
- adstraturile
- straturile."

Substraturile prezintă "geneza fenomenului ori faptului de civilizație sau cultură", adstraturile "adausurile intrinseci ce intervin în condiții speciale de creștere a compoziției fenomenelor elaborate, stadiul actual de cristalizare în domeniul cercetat."(idem, pag.110).

Din cele menționate rezultă că etnologia, definită (de R. Vulcănescu după etnologiile occidentale) ca disciplina ce studiază fenomenele etnologice cu metode stratigrafic-geologice, nu poate fi considerată ca ramură științifică interdisciplinară, deoarece nu este așa ceva, ea reprezentând, potrivit definițiilor menționate, cel mult o modalitate pentru abordarea diacronică a fenomenelor etnologice, cu o metodă împrumutată dintr-o altă știință (geologia), procedeu cunoscut în euristică sub numele de switch (l. engl), adică o comutare, cu înțelesul de: "aplicare legilor dintr-un domeniu în alte domenii"(P. Verone - 1983, pag.117).

De aceea considerăm că în prezent conceptul de etnogeologie este folosit impropriu, total neadecvat chiar abuziv, întrucât el ar trebui

să corespundă unei ramuri științifice, de largă confluență interdisciplinară, între etnologie și geologie, care să aibă drept obiect: studiul relației omului cu litosfera, a modului în care omul, societatea umană, a cunoscut și utilizat mineralele și rocile constitutive ale scoarței terestre, iar pe de altă parte a modului în care omul și-a explicat pentru sine și semenii lui cauzele diferitelor fenomene geologice (erupțiuni vulcanice, cutremure, alunecări de teren etc.) sau genezei formațiunilor geologice (zăcăminte de minereuri, cărbuni și hidrocarburi; fosile de plante și animale; peșteri; ghețari; deșerturi etc), pe care le-a observat.

Astfel în accepțiunea noastră etnogeologia ar constitui o interdisciplină mai largă, care ar cuprinde etnomineralogia și ar fi constituită și din: etnopedrografie, etnotectonică, etnostratigrafie, etnopaleontologie și etnogeologie economică (etnologia zăcămintelor de substanțe minerale utile), precum și din alte subramuri științifice înrudite ca: etnogeofizica, etnogeochimia și etnogeografia.

Etnogeologia și subramurile sale componente enumerate trebuie să aibă astfel două obiective principale:

- de receptare, constând în cunoașterea diferitelor minerale, roci, zăcăminte de substanțe minerale utile, sub aspectul posibilităților utilizării acestora în activitatea practică umană, precum și cunoașterea și definirea formelor geologice active;

- de reflectare, privind încercarea de interpretare a fenomenelor geologice cunoscute, de explicare a cauzelor care le determină, de stabilire a unor relații între obiecte și fenomene. Această fațetă a cunoașterii etnogeologice prezintă un domeniu vast de interferență cu filozofia, religia și mitologia, care este reflectat într-o gamă foarte largă de credințe populare aparținând folclorului. Explicațiile populare ale elementelor geologice au condus la formarea unei adevărate mitologii, ale cărei semnificații hermeneutice ascunse trebuiesc căutate.

Desigur, cele două fețe ale cunoașterii etnogeologice, care constituie totodată obiectivele cercetării acestei etnoștiințe, se întrepătrund reciproc, latura descriptiv-utilitară uzitând de interpretările genetic-cauzale care se dau elementelor sau fenomenelor geologice.

Acestea fiind coordonatele noi care considerăm că trebuiesc date etnogeologiei ca știință etnologică interdisciplinară, largă, se cuvine să amintim că termenii de etnomineralogie și etnologie, ca atare, în literatura de specialitate românească, se găsesc numai în "Dicționarul de etnologie" a lui Romulus Vulcănescu (1979), iar cel de etnogeologie deși a fost menționat de Romulus Vuia încă din anul 1931, nu a fost definit, fiind preluat ca atare și de Tancred Bănățeanul (1985): "Ținând cont dar cu unele amendamente de cele propuse de R. Vuia, opinăm pentru următoarea schemă a domeniului etnologiei: ...- știință populară (etnogeologie, etnobotanică...)", preocupări cu caracter etnogeologic au avut în România atât folcloriștii, lingviștii, toponimiștii, cât și geologii.

I.A. Candrea (1872-1950) în cadrul lucrării sale: "Datinile și credințele poporului român" publică în anul 1923 capitolul "Facerea lumii" în care prezintă credințele populare legate de cosmogeneză și

formarea pământului. Mai târziu, în anul 1934, același autor scrie un studiu privind "Cutremurele în credințele populare".

Marcel Olinescu întocmește în anul 1941 studiul "Cutremurele în mitologia românească", în care relevă legendele și miturile create de fantezia populară impresionată de seisme. (I. Datcu și S.C. Stroescu - 1979, pag.316).

Ion Otescu este autorul primului studiu asupra astronomiei populare românești intitulat "Credințele țăranului român despre cer și stele" întocmit "pe baza răspunsurilor trimise de învățătorii sătești din diferite regiuni ale țării la un chestionar pregătit ad-hoc" (idem, pag.318). Acest studiu apreciat de Ion Bianu (1850-1935), fost director al Bibliotecii Academiei Române, "ca o foarte prețioasă contribuție pentru cunoașterea credințelor poporului nostru într-o direcțiune în care informațiile lipsesc aproape cu totul" (ibidem), cuprinde printre cele opt capitole și capitolul "Pământul".

Elena Niculiță -Voronca în lucrarea sa: "Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică", tipărită la Mihalcea, lângă Cernăuți (Bucovina), în anul 1903, structurată după cele patru categorii esențiale ale sistemelor filozofice antice (pământul, aerul, apa și focul):

- I. Facerea lumii: omul, date cosmogonice
- II. Pământul,
- III. Aerul,
- IV. Apa,
- V. Focul,

prezintă foarte multe elemente de etnologie românească. Este de remarcat faptul că Elene Niculiță-Voronca a publicat lucrarea sa în anul 1903, structurând-o foarte modern, pe categorii simbolice, dintre care unele se regăsesc mult mai târziu la mircea Eliade (1964). Astfel ce caracterizează lucrarea autoarei este după I. Datcu și S.C. Stroescu (idem, pag.307): "încercarea originală de a organiza literatura populară în culegerea citată, după criterii extrinseci folclorului și într-un anume sens enciclopedice: pământul, aerul, apa și focul, subsumate toate principiului generator al universului (după concepția străveche) și motivul tuturor sărbătorilor, credințelor și tuturor miturilor - soarele". De altfel autoarea arată că: "Eu nu mi-am lucrat cartea după nici un model, m-am povățuit numai după ce singur s-a arătat."

Varietate și interesante elemente de folclor etnogeologic românesc se găsesc în opera lui Tudor Pamfile (1883-1921), în special în lucrările "Mitologia românească, III Pământul după credințele poporului român" (1924) și "Industria casnică la români. Trecutul și starea ei de astăzi."(1910).

Desigur, mențiunile de ordin etnogeologic ale folclorului românesc sunt mult mai bogate, noi mărginindu-ne deocamdată a prezenta doar autorii și culegerile sau studiile de folclor mai importante. Un lucru deosebit care desigur trebuie a fi relevat este necesitatea cercetării sistematice a tuturor elementelor etnogeologice din culegerile și studiile

de folclor, în vederea interpretării pluridisciplinare complexe a acestora, a stabilirii substratului lor fizic, științific (geologic) și a explicării modului în care acesta este "degradat" în mituri, legende și alte producțiuni aparținând culturii populare.

Dintre geologi, menționi deosebit de interesante sub aspect etnogeologic a lăsat geologul Dr. Iustin Gherman. Acesta în lucrarea "Prospecțiunea geologică" publicată în anul 1969, care reprezintă reeditarea îmbunătățită a cărții ale în patru volume "Îndrumări în practica geologică"(1954), în capitolul III: "Prospecțiuni în deschideri naturale" referindu-se la observațiile economice privind descoperirea de noi iviri de substanțe minerale utile, dezvoltă un paragraf larg asupra informațiilor oferite de toponimie și de roci sau substanțe minerale utile, fie explorări sau exploatări vechi." În continuare sunt enumerate o serie de toponime specifice, indicatoare pentru diferite substanțe minerale utile:

- pentru petrol și gaze: Bolboroși, Fierbători, Focul Viu, Pâcle, Păcuri, Dohot, Hegnă, Mosoare.
- pentru sare: Sărari, Sărățel, Slatina, Moreni, Ocna.
- pentru sulf: Puciosa, Puturosu, Usturoi.
- pentru cuarț: Cremenea, Arcer.
- pentru piatră de var: Piatra Albă, Piatra Roșie, Vărăria.
- pentru tufuri vulcanice: Piatra Verde, Sohodol, Scropuș.
- pentru aur și argint: Criș, Zlatna.
- pentru exploatări miniere de minereuri neferoase: Baia, Baia Sprie, Băiuț, Băița, Ruda, Roșia, Cavnic, precum și denumiri populare locale pentru roci utile (cute, tocilă pentru gresie; polochim pentru marnă; sigă, pâinișoară, gârlii pentru gips; piatră mălăiață pentru talc; sclipăț pentru micașist; polochim cu copite pentru marnele cu Gryphaea de la Jibou; Piatră cu șoroafe (șuruburi) pentru gasteropodele tortoniene de la Lăpuțiu (jud. Hunedoara); Dealul Melcilor, Dealul Bliduț, Râpa cu spițe, pentru diverse locuri în care se găsesc fosile. În încheiere, accentuând importanța cunoașterii acestor elemente lingvistice, ce caracterizează specificul etnologic românesc, constituind nomenclatura sa, J. Gherman (idem, pag.135) arată că: "Geologul trebuie să dea atenție la asemenea denumiri locale, fiindcă ele pot să-i înlesnească munca, atrăgându-i atenția asupra unor lucruri necunoscute de localnici".

În această accepțiune studiul etnogeologiei, descifrarea semnificațiilor elementelor sale primare și a sensurilor concrete actuale, prezintă nu numai o importanță filozofică privind interpretarea producțiilor folclorice și ale toponimiei ci și o importanță științifică deosebită în practica geologică, întrucât aceasta își poate aduce o contribuție directă la identificarea unor noi zăcăminte de substanțe minerale utile, sau la descoperirea unor noi fapte științifice, având în vedere remarca potrivit căreia: "mai toate marile descoperiri au fost precedate de visuri îndrăznețe, numeroase invenții își au originea (foarte îndepărtată desigur și în timp și ca modalitate de realizare) în mitologie

și folclor.” “Reaparitia unor procedee sau idei vechi sub formă nouă este frecventă” (P. Verone, idem, pag.16 și XXX), dându-se ca exemplu faptul că în tehnica actuală transistorul este folosit datorită proprietății sale de semiconductor, galena utilizată la început empiric la primele radioreceptoare era de fapt tot un semiconductor.

Referiri deosebit de interesante cu caracter etnogeologic, dar mai mult în context geografic și lingvistic, adică toponimic, se găsesc într-o lucrare a profesorului Vintilă Mihăilescu (1968) privind terminologia geografică de origine populară.

Într-un remarcabil și extins capitol privind “Toponimia românească”, cuprins în “Monografia geografică a RPR”, vol. I-Geografia fizică (1960) profesorul Ion Conea, întemeietorul toponimiei geografice românești, ocupându-se de conținutul fizico-geografic al toponimiei românești, dovedește legătura existentă între toponimie și specificul geologic al locurilor respective. Astfel referindu-se la faptul că apelative ca: izbuc, bolboroși, fierbători, ponor, sorb, cheie, clisură, trădează în toponimie întotdeauna regiuni carstice, calcaroase, I. Conea arată că: “În cazuri de acestea, putem spune că regiunea naturală respectivă poartă o haină toponimică croită într-adevăr pe natura ei adică o haină care trădează nu numai constituția geologică (calcaroasă), ci și unele elemente sau trăsături geomorfologice (chei, peșteri, ponor, sorb etc.) esențiale ale acestei regiuni.”(po.cit.pag.66).

În opera sa referitoare la istoria religiilor marele savant Mircea Eliade (1907-1986), profesor titular la Universitatea din Chicago (1957-1986) și membru al Academiei Regale de Limba și Literatura Franceză din Bruxelles (1977), pune la locul care i se cuvine contribuția credințelor populare, mitologiei și geologiei mitice, la formarea culturilor arhaice, precum și a utilizării unor elemente geologice în practica unor rituri. “Tratatul de istoria religiilor” publicat inițial în anul 1949 și reeditat apoi numai în limba franceză de încă 5 ori, cuprinde mai multe capitole consacrate riturilor și simbolurilor acvatice și chtonice, precum și semnelor și formelor epifaniilor, dintre care menționăm doar cuprinsul, pe scurt, al unora:

- Cap. V. Apele și simbolismul acvatic (Apele și germenii; Cosmogonii acvatice; Hylogeniile; Apa vie; Simbolismul imersiunii; Botezul; Setea mortului; Izvoare miraculoase și oraculare; Epifanii acvatice și divinități ale apelor; Nimfele; Animale și embleme acvatice; Simbolismul potopului;)

- Cap. VI. Pietrele sfinte: epifanii, semne și forme (Kratofanii litice; Megaliți funerari; Pietre fertilizatoare; Lunecarea; Pietre găurite, “pietre fulgerate”; Meteoriti și betili; Epifanii și simbolisme litice, Pietre sfinte, omfalos, Centrul Lumii; Semne și forme;)

- Cap. VII. Pământul, Femeia și fecunditatea (Pământul mamă; Cuplul primordial Cer-Pământ; Structura hierofaniilor telurice; Maternitate chtoniană; Descendența telurică; Regenerarea; Homo-Humus; Solidaritate cosmobiologică; Țărâna și femeia; Femeia și agricultura; Femeia și brazda;)

- Cap. VIII. Vegetația (...Monștrii și grifoni - paznici ai izvoarelor și comorilor -).

- Cap. X. Spațiul sacru: Templu, Palat, "Centrul lumii" (Hierofanii și repetiții; Consacrarea spațiului; "Construcția" spațiului sacru; Centrul lumii; Modele cosmice și rituri de construcție; Simbolismul centrului; Nostalgia paradisului).

- Cap. XII. Morfologia și funcțiile miturilor (Miturile cosmogonice-mituri exemplare, ...Ce relevă miturile...Degradarea miturilor...)

- Cap. XIII. Structura simbolurilor (Pietre simbolice, Degradarea simbolurilor; ..Simboluri și hierofanii..).

Elemente cu caracter etnogeologic sau de geologie mitică se regăsesc și în alte lucrări ale lui Mircea Eliade, ca de exemplu: "Mitul eternei reînnoiri" - 1969 (Simbolul centrului; Ciclurile cosmice și istoria - ), "Miturile, vise și mistere"-1957 (Cap. VIII.- Pământul - Mamă și hierogamiile cosmice: Terra genetrix; Miturile emersiunii; Mutter Erde, Matricea subterană - Embrionii; Labirinturi; Hierogamiile cosmice; Rituri ale pământului mamă); "Fragmentarium" - 1937 (Despre misterele degradate - Atlantida; Speologie; Istorie, Folclor; Jad; Aur;), "Oceanografie" - 1934 (Despre adevărurile găsite la întâmplare - Cunoașterea catastrofică), "Insula lui Euthanasius" - 1943 (Treptele lui Julien Green - munte, ascensiune, între Elephantine și Ierusalim - adorarea pietrelor); "Comentarii la Legenda Meșterului Manole" - 1943 (Laptele de piatră); geomantică; "Cosmologie și alchimie babiloniană" - 1937 (Peștera comorilor; Lapis lazuli; Meteorii; Secretele metalurgiei; Sexualitatea metalelor și a pietrelor; "Nunta" și sensibilitatea metalelor; "Pregătirea cazanului" pentru topirea minereurilor; "Embrionii" în metalurgia asiro-babiloniană; "Sacrificii obstretice" și "sacrificii metalurgice"; Petra genetrix; Alchimie și mistică), "Alchimie asiatică" - 1934 (operațiuni alchimice de transformare a cinabruului în aur; alchimie exoterică; băutura de viață lungă; tantrism și alchimie - preparate minerale; puterea aurului și a perlelor).

Rezultă altfel că vasta operă a savantului Mircea Eliade cuprinde din punct de vedere etnogeologic, etnoiatrogeologic, alchimic și al geologiei mitice atât elemente teoretice, privind descifrarea semnificației hermeneutice a unor practici, rituri, obiceiuri sau credințe, cât și studii de detaliu consacrate anumitor probleme specifice, pe baza unei documentări bibliografice cu caracter enciclopedic, care ne poartă prin epocile istorice și prin toate culturile. De aceea suntem convingeți că extragerea și prezentarea unitară a tuturor elementelor menționate, cu completările de rigoare din alți autori, va permite statuarea unui corpus teoretico-documentar, care să constituie bazele etnogeologiei ca știință interdisciplinară, având ca anexe geologia mitică și mineritul tradițional (extragerea rudimentară a substanțelor minerale utile), în contextul interferențelor cu etnogeografia, etnobotanica, etnoiatrologia, etnofarmacologia etc. (în măsura în care aceste științe utilizează produse minerale, sau se referă la fenomene geologice).

Mircea Eliade nu este singurul autor care printre preocupările sale de istoria religiilor și mitologie a acordat importanța care i se cuvine elementelor și fenomenelor geologice, în contextul relațiilor om-cosmos. Și alți autori români au avut astfel de contribuții și în cele de față ne vom referi doar la Victor Kernbach și Romulus Vulcănescu.

Victor Kernbach într-una din cărțile sale intitulate "Mituri esențiale" (1978) după o scurtă introducere în mitologie, prezintă o foarte interesantă antologie de texte mitologice, alese din cele mai diferite civilizații și culturi, care conțin elemente de geologie mitică și implicit etnogeologie. (Ex. Mituri fenomenologice; Mituri între Eros și Tanatos; Lumi experimentale - cosmogonii precolumbiene -foc-cosmic-diluvii-seisme; Apa: apele primordiale; Focul sacru; Mahuike, stăpâna focului subteran; Munții de flăcări; Pământul: Geb, pământul fecundator, Glia maternă, Un mit al mobilității tectonice la chinezi; Ullikummi, stânca uzurpatoare; Hina lemnul plutitor - zeița vulcanului Pele; Diluviul sau reacția elementelor: Var refugiu avestic; Sodoma și Gomora; Atlantida; Timpul reversibil de lângă Fluviul Bucuriei).

Romulus Vulcănescu, după elaborarea "Dicționarului de etnologie" (1979), în anul 1985 a publicat o monumentală lucrare de "Mitologie română" deosebit de bogată în elemente și fenomene care ar trebui studiate de etnogeologie. (Ex. Spațiul mitic; Pământurile sacre; Timpul mitic; Elemente privind istoriografia mitologiei românești care cuprind informații cu caracter etnogeologic; Mitologia predacă: cultura de prund, pietrele colibate; Tatuajul heraldic-cultul aurului la agatârși; Mitologie dacă: munți sacre și peșteri sacre. Vetre solare; Baba Dochia; Focul subpământean; Potopul; Pământul mumă: Legende geogonice, Pluralitatea pământurilor create, Faze de elaborare mitică a pământului, Cultul latin al Zeiței Mume, Varianta daco-romană, Cultul pământului la români, Iadul - emanații de gaze naturale; Toponimie mitică, Substratul toponimiei mitice autohtone, Hidronime mitice, Oronime mitice, Valul lui Traian, Adstratul toponimiei mitice românești, Stratul toponimiei mitice românești; Hidromitologia: Apele cerești și pământești, Pontul Euxin, Dunărea, Apa vie, Cultul apelor; Câțelul pământului; Mitologia mineritului; Zânele minelor. Legende; Structura imageologică a duhului mineral; Implicații mitologice în opera lui Mihai Eminescu - spațiul mandala; Mitologia și sculptura: de la steiuri cizelate de natură la sculptură).

Enumerările făcute mai sus, din lucrările cele mai importante de etnologie și mitologie cunoscute în românește, relevă bogăția tematică a elementelor pe care considerăm că trebuie studiate într-un cadru unitar, propriu științei interdisciplinare propuse: etnogeologia.

1. Bănăţeanu Tancred (1985): "Prolegomene la o teorie a esteticii artei populare", Ed. Minerva, Bucureşti.
2. Candrea Ion-Aurel (1923): "Datiniile şi credinţele poporului român." revista "Adevărul literar şi artistic", seria III, an IV, nr.121, p.2, Bucureşti.
3. Candrea Ion-Aurel (1923): "Facerea lumii", revista "Adevărul literar şi artistic", an IV, nr.127, pag.22, Bucureşti.
4. Candrea Ion-Aurel (1934): "Cutremurele în credinţele populare", în "Universul", an LI, nr.93, pag.1-2, Bucureşti.
5. Conea Ion (1960): "Toponimia românească", în "Monografia geografică a R.P.R.", vol.I, Geografia fizică întocmită de Academia de Ştiinţe a URSS şi Academia R.P.R., Ed. Academiei, Bucureşti.
6. Datcu Iordan şi Stroiescu Sabina Cornelia (1979): "Dicţionarul folcloriştilor. Folclorul literar românesc.", Ed. Ştiinţifică, Bucureşti.
7. Eliade Mircea (1975): "Traité d'histoire des religions", ed. a V-a, Ed Payot, Paris.
8. Gherman Iustin (1954): "Îndrumări în practica geologică", vol.I, Ed. Tehnică, Bucureşti.
9. Kembach Victor (1978): "Mituri esenţiale", Ed. Ştiinţifică, Bucureşti.
10. Niculiţă-Voronca Elena (1903): "Datiniile şi credinţele poporului român adunate în ordine mitologică, vol.I, partea I-III, Ed. proprie, Mihalcea-Cernăuţi.
11. Olinescu Marcel (1941): "Cutremurele în mitologie românească", rev. "Tinerimea română", an LIX, nr.5-8, pag.104-121, Bucureşti.
12. Otescu Ioan (1907): "Credinţele ţaranului român despre cer şi stele", Tip. Carol Göbl, Bucureşti.
13. Pamfile Tudor (1924): "Mitologia românească, III, Pământul, după credinţele poporului român", Academia română, colecţia "Din viaţa poporului român", vol. XXXII, Ed. Cultura Naţională, Bucureşti.
14. Verone Pierre (1983): "Inventica", Ed. Albatros, Bucureşti.
15. Vuia Romulus (1931): "Materiale pentru un dicţionar al termenilor geografici de origine populară", (apud Bănăţeanu T.-1985).
16. Vulcănescu Romulus (1979): "Dicţionar de etnologie", Ed. Albatros, Bucureşti.
17. Vulcănescu Romulus (1985): "Mitologie română", Ed. academiiei, Bucureşti.